

Математична криптологія

Алгоритми та їх складність

Задачі, алгоритми і складність

Під *масовою задачею* (або просто *задачею*) будемо розуміти деяке загальне питання, на яке потрібно дати відповідь. Задача містить декілька *параметрів* або вільних змінних, конкретні значення яких не визначені.

Задача **II** визначена такою інформацією:

1. загальним списком усіх її параметрів;
2. формулюванням тих властивостей, які повинна задовольняти відповідь або, іншими словами, розв'язок задачі.

Індивідуальну задачу I одержують з масової задачі **II**, якщо всім параметрам задачі **II** присвоїти конкретні значення.

Масову задачу можна вважати нескінченим набором індивідуальних задач.

Класична задача комівояжера

Параметри задачі:

- скінченна множини міст $C = \{c_1, c_2, \dots, c_m\}$
- відстаней $d(c_i, c_j) \in \mathbb{Z}^+$ для кожної пари міст $c_i, c_j \in C$.

Чи існує замкнутий маршрут, що проходить через кожне місто лише один раз і довжина цього маршруту мінімальна?

Чи існує перестановка $\pi = (c_{\pi(1)}, c_{\pi(2)}, \dots, c_{\pi(m)})$, така, що мінімізує величину:

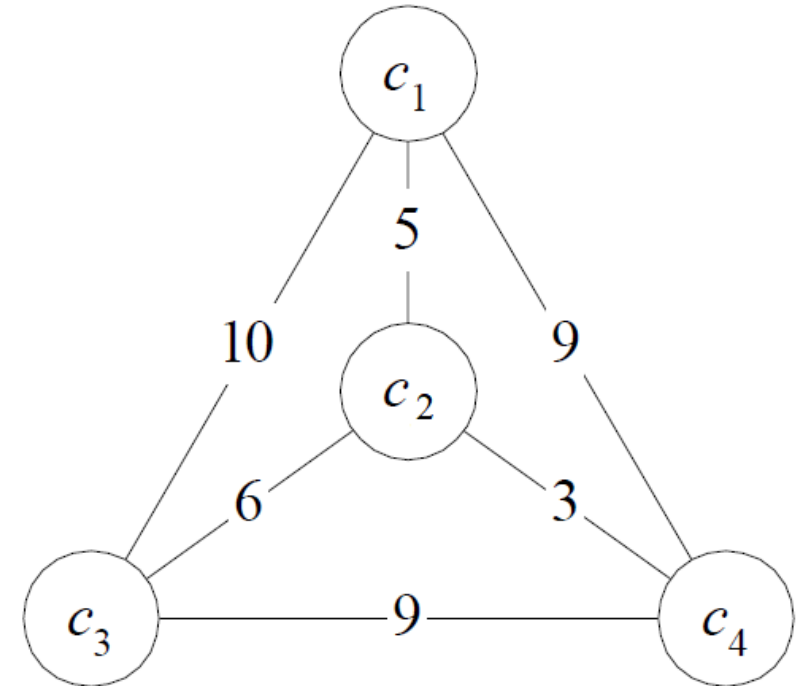
$$\sum_{i=1}^{m-1} d(c_{\pi(i)}, c_{\pi(i+1)}) + d(c_{\pi(m)}, c_{\pi(1)})$$

Останнє є довжиною маршруту, що починається в місті $c_{\pi(1)}$, проходить послідовно через всі міста і повертається в $c_{\pi(1)}$, безпосередньо з останнього міста $c_{\pi(m)}$.

Індивідуальна задача комівояжера

- Параметри задачі:
- $C = \{c_1, c_2, c_3, c_4\}$
- $d(c_1, c_3) = 10$, $d(c_1, c_2) = 5$, $d(c_1, c_4) = 9$, $d(c_2, c_4) = 9$,
 $d(c_2, c_3) = 6$, $d(c_2, c_4) = 3$

Послідовність $\{c_1, c_2, c_4, c_3\}$ є розв'язком задачі, оскільки відповідний маршрут має найменшу можливу довжину, яка дорівнює 27.

Поняття алгоритму

- Під *алгоритмом* будемо розуміти загальну, здійснювану крок за кроком процедуру розв'язування задачі. З метою визначеності можемо вважати її програмою для комп'ютера, що написана формальною мовою.
- Кажуть, що алгоритм *розв'язує* масову задачу Π , якщо він застосовний до **будь-якої індивідуальної задачі I із Π і обов'язково** дає розв'язок задачі I .
- **Час роботи алгоритму** зручно виражати у вигляді функції однієї змінної. Ця єдина змінна характеризує розмір індивідуальної задачі, тобто об'єм вхідних даних, які потрібні для опису цієї задачі. У подальшому порівняльну складність задачі будемо оцінювати через її розміри.
- Опис індивідуальної задачі, який ми даємо в термінах входу для комп'ютера, можна розглядати як один скінченний ланцюжок (або слово) символів зі скінченного вхідного алфавіту.

Вхідні параметри алгоритму

- Входом задачі може служити об'єкт, до якого належить граф, матриця, множина, перестановка тощо.
- Для введення такого об'єкту в комп'ютер необхідно яким-небудь чином його закодувати – представити послідовністю символів над деяким фіксованим алгоритмом. Наприклад, у вигляді двійкового алфавіту $\{0, 1\}$.
- Розглядаючи вхід алгоритму як послідовність (ланцюжок) символів, визначимо розмір входу як довжину цієї послідовності, що дорівнює кількості символів, які містяться в ній.
- Будемо вважати, що з кожною масовою задачею пов'язана деяка фіксована *схема кодування*, яка відображає індивідуальні задачі у відповідні ланцюжки символів. Вхідну довжину індивідуальної задачі I із Π визначають як кількість символів у ланцюжку, отриманому застосуванням до задачі I схеми кодування для масової задачі Π .

Приклад

➤ *Задача визначення чи є задане ціле число простим.*

Деяке додатне число записане послідовністю цифр:

$$\overline{d_k d_{k-1} \dots d_1}, 0 \leq d_i \leq 9,$$

це дорівнює:

$$d_k 10^{k-1} + d_{k-1} 10^{k-2} + \dots + d_1.$$

Числа записуються у десятковій системі числення.

Число, записане у двійковій системі числення послідовністю цифр, має такий вигляд:

$$\overline{b_m b_{m-1} \dots b_1}, 0 \leq b_i \leq 1,$$

дорівнює

$$b_m 2^{m-1} + b_{m-1} 2^{m-2} + \dots + b_1.$$

Приклад

Представимо десяткове число 18 у двійковій системі числення:

$$18=9*2+0$$

$$9=4*2+1$$

$$4=2*2+0$$

$$2=1*2+0$$

$$1=0*2+1.$$

Одержана послідовність 10010.

Дійсно $1*2^4+0*2^3+0*2^2+1*2^1+0*2^0=18$.

Таким чином, якщо **входом алгоритму є число 18,**

закодоване послідовністю 10010,

то розмір входу дорівнює 5.

Складність алгоритму

- **Складність алгоритмів вимірюється** за необхідними ресурсами, в основному це тривалість обчислень або необхідний обсяг пам'яті.
- **Зазвичай під найефективнішим алгоритмом розуміється найшвидший.**
- **Логічна складність** — кількість людино-місяців, витрачених на створення алгоритму.
- **Статична складність** — довжина опису алгоритмів (кількість операторів).
- **Часова складність** — час виконання алгоритму.
- **Ємнісна складність** — кількість умовних одиниць пам'яті, необхідних для роботи алгоритму.
- Головне питання теорії складності обчислень: які задачі розв'язуються ефективно, а які ні. Під ефективність тут розуміється як швидкість знаходження відповіді так і витрата невеликого обсягу ресурсів.
- Час роботи алгоритму зручно виражати у вигляді функції від однієї змінної, що характеризує розмір індивідуальної задачі - обсяг вхідних даних, необхідних для опису задачі.

Часова складність алгоритму

- **Часова складність алгоритму** відображає потрібні для його роботи витрати часу.
- Це функція, яка кожній вхідній довжині n ставить у відповідність **максимальний** (по всім індивідуальним задачам даної довжини) **час, що витрачається алгоритмом на розв'язання індивідуальних задач цієї довжини.**
- Ця функція не буде повністю визначена до тих пір, поки **не зафіксована схема кодування, яка визначає вхідну довжину індивідуальної задачі і не вибрано обчислювальний пристрій (або його модель), що визначає час роботи.**

Часова складність алгоритму

- **Часова складність** часто оцінюється шляхом обчислення числа елементарних операцій, що здійснює алгоритм, де елементарна операція займає для виконання фіксований час.
- Оскільки продуктивність алгоритму може відрізнитися при входах одного і того ж розміру, як правило використовується **тимчасова складність** найгіршого випадку поведінки алгоритму, яка позначається як $T(n)$ і яка визначається як максимальний час, який потрібен для будь-якого входу довжини n .
- **Складність** – це функція від довжини входу, значення якої дорівнює максимальній (за будь-якими входами даної довжини) кількості операцій, необхідних алгоритму для отримання відповіді.

Складність алгоритму в гіршому та середньому випадках

- Для вирішення задачі для двох вхідних даних x та y однакового розміру ($|x|=|y|$) алгоритм може **витрачати різний час**.
- Тому для отримання оцінок часової складності в залежності від розміру задачі визначають її як *максимальний час*, що витрачається алгоритмом для вхідних даних довжини n :

$$T(n) = \max\{T(x) : |x| = n\}.$$

- Ця функція називається **складністю алгоритму в гіршому випадку**.

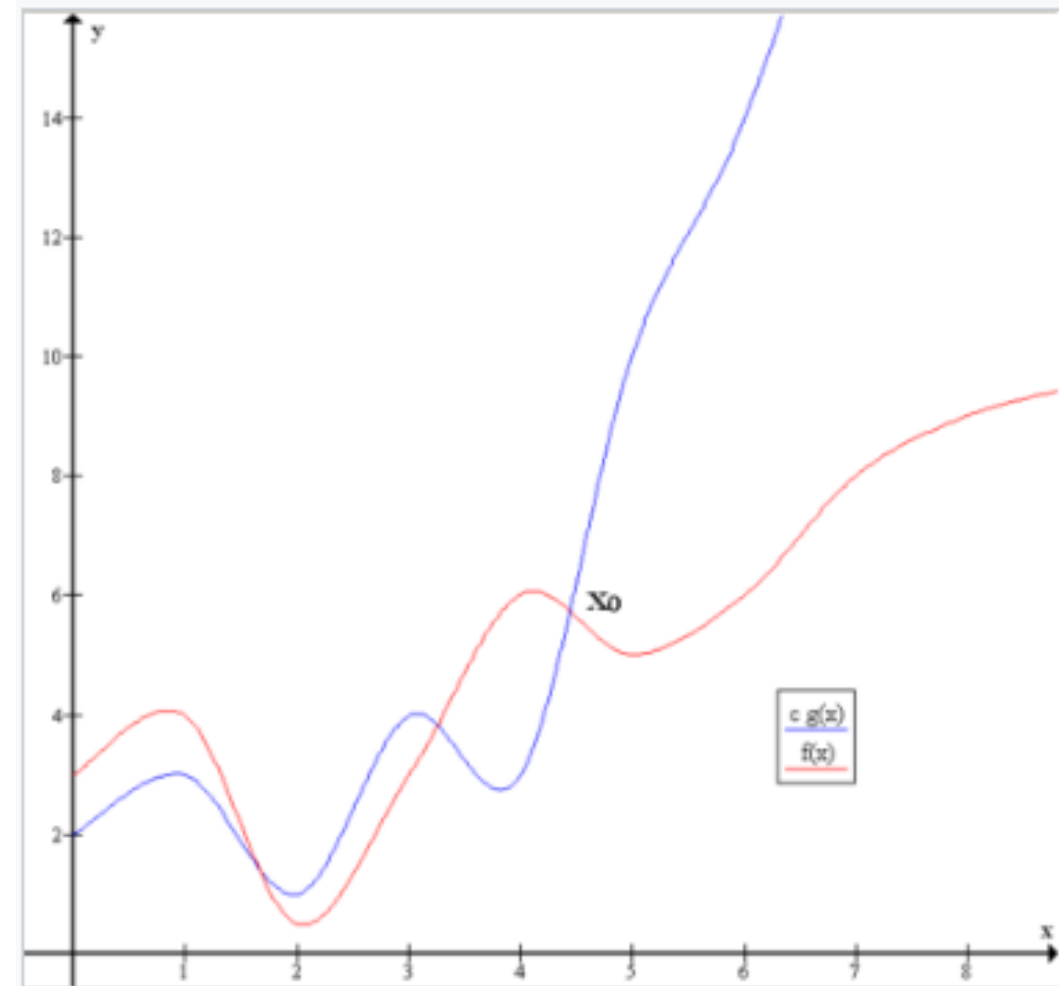
- Формально **складність в середньому порядку** визначається так:

$$T_{\text{cp}}(n) = \sum T(x)p(x)$$

- де $p(x)$ – ймовірність появи вхідних даних x , а підсумовування ведеться за всіма можливими вхідними даними розміру n .
- При оцінці складності алгоритму зазвичай розглядають **його складність в гіршому випадку**.
- Оцінюють не точне значення функції складності $T(n)$, а порядок зростання цієї функції, знаходять таку функцію $f(n)$, що **$T(n) = O(f(n))$ при $n \rightarrow \infty$** .

Нотація Ландау

- **Асимптотична нотація великого O** , відома також як **нотація Ландау** — поширена математична нотація для формального запису асимптотичної поведінки функцій. Широко вживається в теорії складності обчислень, інформатиці та математиці.
- Функція з невід'ємними значеннями $f(x) = O(g(x))$, якщо існують додатна константа M і натуральне x_0 такі, що $f(x) \leq Mg(x)$ для всіх значень $x \geq x_0$.

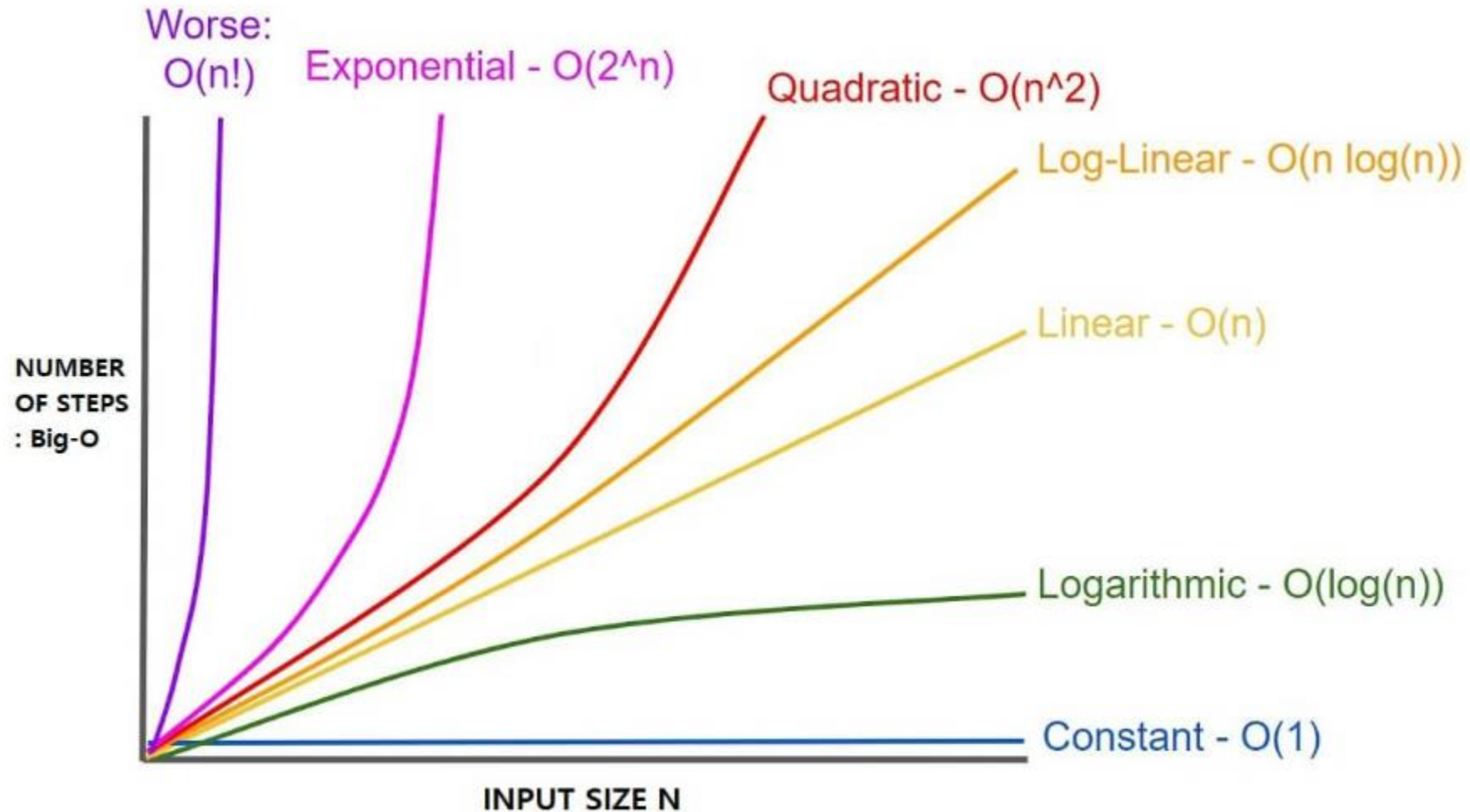

Приклад використання нотації O-великого:

$f(x) \in O(g(x))$, бо існують $M > 0$ (наприклад, $M = 1$) та x_0 (наприклад, $x_0 = 5$), такі, що $f(x) \leq Mg(x)$ для кожного $x \geq x_0$.

Деякі важливі класи відношень

нотація	назва
$O(1)$	константа
$O(\log n)$	логарифмічне
$O([\log n]^c)$	полілогарифмічне
$O(n)$	лінійне
$O(n \cdot \log n)$	лінеарітмічне
$O(n^2)$	квадратичне
$O(n^c)$	поліноміальне
$O(c^n)$	експоненціальне
$O(n!)$	факторіальне

Асимптотична складність

Позначення	Інтуїтивне пояснення	Визначення
$f(n) \in O(g(n))$	f обмежена згори функцією g (з точністю до постійного множника) асимптотично	$\exists(C > 0), n_0 : \forall(n > n_0) f(n) \leq C g(n) $ або $\exists(C > 0), n_0 : \forall(n > n_0) f(n) \leq Cg(n)$
$f(n) \in \Omega(g(n))$	f обмежена знизу функцією g (з точністю до постійного множника) асимптотично	$\exists(C > 0), n_0 : \forall(n > n_0) f(n) \geq C g(n) $
$f(n) \in \Theta(g(n))$	f обмежена знизу і згори функцією g асимптотично	$\exists(C, C' > 0), n_0 : \forall(n > n_0) C g(n) \leq f(n) \leq C' g(n) $
$f(n) \in o(g(n))$	g домінує над f асимптотично	$\forall(C > 0)\exists n_0 : \forall(n > n_0) f(n) < C g(n) $
$f(n) \in \omega(g(n))$	f домінує над g асимптотично	$\forall(C > 0)\exists n_0 : \forall(n > n_0) f(n) > C g(n) $
$f(n) \sim g(n)$	f еквівалентна g асимптотично	$\lim_{n \rightarrow \infty} \frac{f(n)}{g(n)} = 1$

Big-O Notation	Comparison Notation	Limit Definition
$f \in o(g)$	$f \ll g$	$\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{f(x)}{g(x)} = 0$
$f \in O(g)$	$f \leq g$	$\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{f(x)}{g(x)} < \infty$
$f \in \Theta(g)$	$f \approx g$	$\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{f(x)}{g(x)} \in \mathbb{R}_{>0}$
$f \in \Omega(g)$	$f \geq g$	$\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{f(x)}{g(x)} > 0$
$f \in \omega(g)$	$f \gg g$	$\lim_{x \rightarrow \infty} \frac{f(x)}{g(x)} = \infty$

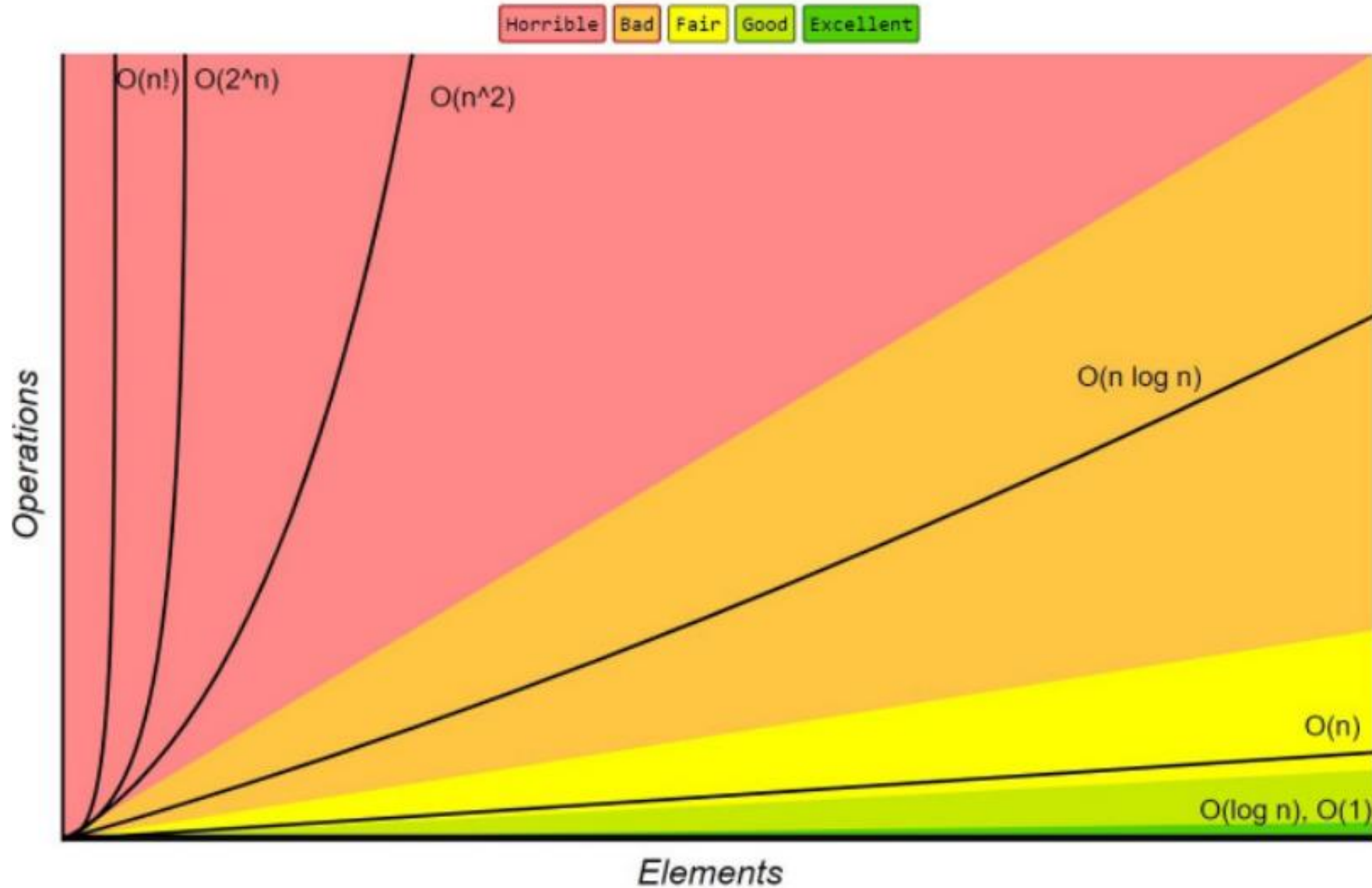
Приклади асимптотичних складностей

Складність	Коментар	Приклади
$O(1)$	Сталий час роботи не залежно від розміру задачі	Очікуваний час пошуку в хеші
$O(\log \log n)$	Дуже повільне зростання необхідного часу	Очікуваний час роботи інтерполюючого пошуку n елементів
$O(\log n)$	Логарифмічне зростання — подвоєння розміру задачі збільшує час роботи на сталу величину	Обчислення x^n ; двійковий пошук в масиві з n елементів
$O(n)$	Лінійне зростання — подвоєння розміру задачі подвоїть і необхідний час	Додавання/віднімання чисел з n цифр; лінійний пошук в масиві з n елементів
$O(n \log n)$	Лінеаритмічне зростання — подвоєння розміру задачі збільшить необхідний час трохи більше ніж вдвічі	Сортування злиттям або купою n елементів; нижня границя сортування порівнянням n елементів
$O(n^2)$	Квадратичне зростання — подвоєння розміру задачі вчетверо збільшує необхідний час	Елементарні алгоритми сортування
$O(n^3)$	Кубічне зростання — подвоєння розміру задачі збільшує необхідний час у вісім разів	Звичайне множення матриць
$O(c^n)$	Експоненціальне зростання — збільшення розміру задачі на 1 призводить до c -кратного збільшення необхідного часу; подвоєння розміру задачі підносить необхідний час у квадрат	Деякі задачі комівояжера, алгоритми пошуку повним перебором

Приклади асимптотичних складностей

Big-O Complexity Chart

Поліномний та експоненціальний алгоритми

- **Поліномний алгоритм** (або алгоритм поліномної часової складності) – це алгоритм, у якого часова складність дорівнює $O(p(n))$. Тут $p(n)$ – деяка поліномна функція, а n – вхідна довжина.
- Алгоритми, часова складність яких не піддається подібній оцінці, називають **експоненціальними**. Більшість експоненціальних алгоритмів – це просто варіанти повного перебирання, тоді як поліномні алгоритми звичайно можна побудувати тільки тоді, коли вдається заглибитись у суть задачі. Задачу називають важкорозв'язною, якщо для її розв'язування не існує поліномного алгоритму.
- Зазначимо, що є експоненціальні алгоритми, які добре зарекомендували себе на практиці. Річ у тому, що часова складність означена нами як міра поведінки алгоритму у найгіршому випадку. Насправді може виявитись, що більшість індивідуальних задач потребують для розв'язування значно менше часу. Наприклад алгоритм гілок і меж настільки успішно розв'язує задачу про наплічник, що багато дослідників вважають її “добре розв'язною”, хоча алгоритми гілок і меж мають експоненціальну часову складність.

Класи складності задач

- **Клас складності NP (Non-deterministic Polynomial time)** клас складності, до якого належать задачі, що можна розв'язати недетермінованими алгоритмами за поліноміальний час; тобто, недетермінованими алгоритмами в яких завжди існує шлях успішного обчислення за поліноміальний час відносно довжини вхідного рядка. **Приклади** : задача пакування рюкзака, задача комівояжера, розфарбування графа у три кольори, розкладання числа на прості множники.
- **Клас складності P (Polynomial time)** клас задач, що можна розв'язати алгоритмами з поліноміальним часом. **Приклад**: стандартне множення матриць.
- **Алгоритмом з поліноміальним часом** називається такий алгоритм, час роботи якого (тобто, кількість елементарних двійкових операцій, необхідних для його виконання на детермінованій машині Тюринга) на вхідному рядку довжиною l обмежено згори деяким поліномом $P(l)$.

Класи складності P та NP

- Центральним в теорії зведеності є питання про те, чи збігаються класи P і NP .
- Гіпотеза $P \neq NP$ породжує істотну різницю між класами P і $NP \setminus P$.
- Всі задачі з P можуть бути розв'язані поліномними алгоритмами.
- У той час як всі задачі $NP \setminus P$ належать до складно розв'язуваних, тобто до таких для яких не існує ефективних алгоритмів розв'язання.
- До тих пір, поки нерівність $P \neq NP$ залишається гіпотезою, немає підстав вважати, що задача Z , яка не піддається ефективному розв'язанню, належить до $NP \setminus P$.

якщо $P \neq NP$, то $Z \in NP \setminus P$

Поліномна зведеність

- Задача Z_1 перетвориться в задачу Z_2 , якщо будь-яка індивідуальна задача $I \in Z_1$ перетворюється за поліномний час в деяку індивідуальну задачу $J \in Z_2$, тобто розв'язок задачі Z_1 можна отримати з розв'язку задачі $J \in Z_2$ за поліномний час.
- Кажуть, що Z_1 поліномно зводиться до задачі Z_2 , і позначають.

$$Z_1 \infty Z_2.$$

NP-повні задачі

- Започаткував теорію NP-повних задач С. Кук у праці “Складність процедур виведення теорем” опублікованій 1971 р. Він довів важливість поняття “звідність за поліномний час”, тобто звідність, яку алгоритм виконує з поліномною часовою складністю. Якщо одна задача зводиться за поліномний час до іншої, то будь-який поліномний алгоритм розв’язування другої задачі може бути перетворений у поліномний алгоритм розв’язування першої.
- У класі NP виявлені універсальні або NP -повні задачі, до яких поліномно зводиться будь-яка задача з NP . У цьому сенсі NP -повні задачі дають еталон складності.
- Задача Z називається NP -повною, якщо $Z \in NP$ і будь-яка інша задача $Z' \in NP$ зводиться до Z .
- NP -повна задача розглядається як сама важка задача з NP .
- Якщо існує поліноміальний алгоритм хоча б для однієї NP -повної задачі, то і всі задачі з NP можуть бути розв’язані за поліноміальний час.

Твердження поліноміальної зведеноності

- якщо $Z1 \infty Z2$, то з $Z2 \in P$ випливає, що $Z1 \in P$;
  - якщо $Z1 \infty Z2$ і $Z1 \in P$, то $Z2 \in P$;
  - якщо $Z1 \infty Z2$ і $Z2 \infty Z3$, то $Z1 \infty Z3$;
  - якщо $Z1 \in NP$, $Z2 \in NP$, задача $Z1$ NP -повна і $Z1 \infty Z2$, то задача $Z2$ NP -повна.
- Співвідношення між класами задач P та NP

Доведення NP -повноти задачі

- Шлях доведення NP -повноти нової задачі Z . Для того, щоб встановити NP -повноту задачі Z , необхідно довести, що:
  - $Z \in NP$;
  - відома NP -повна задача Z' зводиться до Z .
- Перед тим, як застосовувати таку схему доведення, нам необхідна задача Z' , про яку відомо, що вона NP -повна.

Основне призначення теорії NP -повних задач

- Основне призначення теорії NP -повних задач в тому, щоб допомогти розробникам алгоритмів і направити їх зусилля на вибір таких підходів до вирішення задач, які приведуть до практично корисних алгоритмів.

Чому ж NP -повні задачі представляють інтерес?

- По-перше, не зважаючи на те, що до сих пір не знайдені ефективні алгоритми їх розв'язання, також не доведено, що такого алгоритму не існує.
- По-друге, набору NP -повних задач притаманна така властивість, якщо ефективний алгоритм існує хоча б для однієї з таких задач, то його можна сформулювати і для усіх інших.
- По-третє, деякі NP -повні задачі схожі (але не ідентичні) на задачі, для яких вже відомі ефективні алгоритми.

Односпрямовані функції

- Базовим поняттям криптографії з відкритим ключем є поняття односпрямованої функції (one-way function). За заданим аргументом $x \in X$ нескладно обчислити значення цієї функції $F(x)$, тоді як визначити x з $F(x)$ є надто складно, тобто немає алгоритму для розв'язування цього завдання з поліноміальним часом роботи.
- **Односпрямованою** називається функція $F(x): X \rightarrow Y, x \in X$, яка має дві властивості:
  - існує поліномний алгоритм обчислення значень $y = F(x)$;
  - не існує поліноміального алгоритму інвертування функції $F(x) = y$.

Прикладом кандидата на назву односпрямованої функції є модульне піднесення до степеня, тобто функція $F(x) \equiv a^x \pmod{p}$, де a – примітивний елемент поля $GF(p)$; p – велике просте число.